

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД 19–21 РОКІВ XX СТОЛІТТЯ

судова реформа 1864 року заклала основи компетентної і самодіючої організації адвокатів. сформувалася адвокатська професія, відбулося формування процесуального статусу адвоката, який бере участь в цивільному та кримінальному судочинстві, який відповідав європейським зразкам, становленням професійних моральних вимог. робота адвоката укладалася у веденні позовів і виступах перед судом і підготовці документів по карних і цивільних справах. З 1890 року стала розвиватися колективна форма роботи у виді юридичних консультацій. крім випадків ведення справ по призначенню суду, винагорода за які виплачувалося з загального фонду, оплата праці адвоката провадилася за домовленістю з клієнтом. Хоча міністерство юстиції й установило розміри оплати послуг, вони були необов'язкові і застосовувалися лише у випадках розбіжностей між адвокатом і клієнтом.

Після подій Жовтневого перевороту влада в Україні певний час залишалась у центральній раді, яка частково реформувала судову систему царської Росії. але щодо організації та діяльності присяжних і приватних повірених не винесено будь яких змін. коли Україну було проголошено республікою рад робітничих, солдатських та селянських депутатів, Народний секретаріат 4 січня 1918 р. прийняв постанову «Про введення народного суду» якою скасувалися всі судові установи, що діяли доти, а також інститути присяжної та приватної адвокатури. у постанові передбачалося, що всі громадяни, старші за 18 років, можуть бути обвинувачами й захисниками в суді та на попередньому слідстві. аналогічно вирішувалося питання про захист і в революційних трибуналах. ліквідація судової системи і інших правоохоронних органів була складовою частиною більшовицької програми повної руйнації залишків структур державного апарату царського режиму, тимчасового уряду, центральної ради, Гетьманату та директорії. «ми розчистили цим дорогою для справжнього народного суду» – з торжеством говорив в. і. лєнін. місце права зайняло «правосвідомість».

мість революційного класу», а професійно підготовлені судді були замінені солдатськими і робітничо-селянськими активістами.

Отже, політична влада в країні була захоплена більшовицькою партією і з цього моменту з адвокатурою, як і зі всією державою, почалися експерименти. 14 лютого 1919 р. рада Народних комісарів України декретом про суд вдруге ліквідувала відновлену центральною радою присяжну та приватну адвокатуру (після введення в Україну в лютому 1918 р. кайзерівською Німеччиною своїх військ), і затвердила «тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали у РСР», яке передбачало порядок організації захисту в народних судах, і революційних трибуналах. Так, для захисту були створені колегії правозаступників в судах та окремі при революційних трибуналах. Члени перших обирались з числа громадян, що відповідали вимогам, установленим для виборців. У повітах члени колегії обирались відповідними виконкомом, в містах – міськими радами, при ревтрибуналах – губвиконкомом. Тимчасове положення встановлювало обов'язкову участь захисника в усіх справах, підсудних революційним трибуналам. Але питання про його допуск у стадії попереднього слідства було віднесено на розгляд слідчого. Саме з цього часу починається активне втручання державних органів у діяльність адвокатури, керівництво нею в різних формах цими структурами. Згідно з тимчасовим положенням до сформування колегій правозаступників функції захисників у революційних трибуналах повинні були виконувати громадяни, призначені Народним комісаром юстиції та юридичними відділами губвиконкомів. У народних судах і радах народних суддів функції захисників і представників сторін у цивільних справах мали виконувати особи, призначені юридичними відділами міських рад депутатів або повітових виконкомів на пропозицію суду.

Окрім того, згідно з декретом РНК УСРР від 16 квітня 1919 р. «Про трудову повинність спеціалістів по судовій частині» на вимогу НКЮ, а також осіб і установ, ним уповноважених, як захисники могли бути примусово залучені особи з колишніх судових установ і присяжної адвокатури. Про значне одержавлення адвокатури, обмеження професійної свободи та незалежності адвокатів свідчить той факт, що всі правозаступники перебували на державній службі й одержували заробітну плату. 26 жовтня 1920 р. було прийняте Положення про народний суд УСРР. Ним правозаступники обов'язково залучалися як захисники обвинувачених

у кримінальних справах, що розглядалися з участю шести народних засідателів. крім членів колегії правозаступників захисниками й представниками сторін могли бути близькі родичі, працівники державних установ, члени громадських організацій. діяльність колегії правозаступників при ревтрибуналах регулювалася «тимчасовим положенням про революційні трибунали усрр» від 14 лютого 1919 р. інування окремих колегій, які обслуговували тільки трибунали, на мою думку, було порушенням права людини на захист, оскільки обмежувало вільний вибір адвоката. у лютому 1919 р. в усіх містах України були створені юридичні консультації. кількість їх у кожному місті визначали відповідні відділи місцевих рад з наступним затвердженням виконкомом. 18 жовтня 1921 р. постановою рНк усрр «Про встановлення зборів у доход республіки за Нкю» було запроваджено оплату за юридичну допомогу та участь правозаступника в судовому процесі. однак і в цьому правовому акті передбачалося положення, що неможливі особи звільнялися від встановленої оплати за надання їм юридичної допомоги на підставі відповідних документів, виданих відділами соціального забезпечення, волосними комітетами, комітетами неможливих селян або профспілковими організаціями.

у 1920 р. в Україні налічувалося понад 160 юридичних консультацій, у яких працювало 365 правозаступників. у 1921 р. кількість правозаступників в Україні вже становила 557 чоловік. тоді ж було організовано 192 бюро для надання безплатної юридичної допомоги. слід зазначити, що організовані відповідно до тимчасового положення про народні суди та революційні трибунали української республіки колегії правозаступників не зазнали змін аж до 1922 р.

одним із основних напрямів діяльності правозаступників України в ці роки вважався захист інтересів громадян у судах. Проте в цей період інститут адвокатури був під надмірним державним контролем, що далося взнаки, зокрема, у політичних процесах в Україні, де захист перетворювався на формальну процедуру.